

Magda Lejzerowicz

Wyższa Szkoła Rehabilitacji w Warszawie

Osoby niepełnosprawne: dostępność edukacji wyższej

People with disabilities: the availability of higher education

Streszczenie: Celem pracy jest wykazanie nieprzygotowania uczelni wyższych do przyjęcia osób z niepełnosprawnością, jak również zbadanie sytuacji osób już studiujących. Założenia teoretyczne opierają się na teoriach niepełnosprawności Freidsona (1965, 1970), Parsonsa (1951), Thomasa (2008) oraz Barnes'a, Colina i Geofa Mercera (2013) oraz koncepcji stygmatyzacji Goffmana (1985). Badania opierają się na analizie danych zastanych, pochodzących z badań GUS (2008, 2014), badań prowadzonych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (2011, 2015) oraz badań Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego (2012). Na podstawie analizy danych zastanych można stwierdzić, że dostępność uczelni wyższych dla osób z niepełnosprawnością jest ograniczona, jak również wsparcie oferowane przez uczelnię nie zaspokaja potrzeb. Uczelnie wyższe nie są przygotowane do przyjmowania osób niepełnosprawnych, udział studentów z niepełnosprawnością w edukacji na poziomie studiów wyższych jest nadal niski. Podjęty temat jest istotny dla aktualnej polityki społecznej i edukacyjnej wobec osób niepełnosprawnych w Polsce. Wskazuje na kwestie wymagające poprawy w edukacji wyższej. Istotność pracy stanowi porównanie danych pochodzących z okresu 8 lat, które wskazuje, że zmiany nastąpiły przede wszystkim na poziomie teoretycznym, praktyka pozostaje niezmienną.

Słowa kluczowe: edukacja, student niepełnosprawny, uczelnia wyższa, równy dostęp, wsparcie

Abstract: The aim of the study is to demonstrate the unpreparedness of universities to accept people with disabilities as well as to examine the situation of those already studying. Theoretical assumptions are based on theories of disability Freidson (1965, 1970), Parsons (1951), Thomas (2008) and Barnes, Colin and Geof Mercer (2013) and stigma concept of Goffman (1985). The aim of the research is assessment of availability of higher education for the disabled. The study is based on analysis of existing data from GUS (2008, 2014), research conducted by the Office of the Ombudsman (2011, 2015) and studies of the Foundation Institute for Regional Development (2012). Based on the analysis of existing data it can be stated that the availability of higher education for people with disabilities is limited, as well as the support offered by the institution does not meet the needs. Universities are not

prepared to accept the disabled, participation of students with disabilities in education at university level is still low. Undertaken theme is important for the current social policy towards disabled people in Poland. It indicates issues for improvement in higher education, especially in work compared data from the period of 8 years, the comparison shows that the changes occurred primarily at a theoretical level, the practice remains unchanged.

Keywords: education, disabled student, university, equal access, support

Wprowadzenie

Nieprzygotowanie uczelni wyższych do przyjęcia osób niepełnosprawnych, brak wsparcia w wielu sferach funkcjonowania studenta z niepełnosprawnością może przyczynić się do tzw. niepełnosprawności społecznej, jak również zamknięcia ścieżki kariery zawodowej. Życie w odosobnieniu od reszty społeczeństwa prowadzi do wykluczenia, samotnego zmagania się z problemami, trudnościami i dylematami życia, które dla każdego człowieka są codziennością.

Wsparcie pochodzące z otoczenia ma największy sens i daje zamierzone rezultaty, kiedy dotyczy wszystkich sfer funkcjonowania człowieka: socjalnej, zdrowotnej, edukacyjnej, zawodowej, emocjonalnej, finansowej, społecznej, informacyjnej. Pomoc, jaka jest oferowana studentom niepełnosprawnym, jest stosunkowo zbyt mała z perspektywy potrzeb. Z reguły wsparcie dla osób dotkniętych niepełnosprawnością kojarzy się z pomocą socjalną. Jednak tak jak niepełnosprawność sprawia trudności w wielu obszarach, tak też ta pomoc powinna być w tychże sferach udzielana. Przy odpowiednim dostosowaniu do potrzeb, można znacząco ułatwić funkcjonowanie w życiu studenckim i umożliwić spełnianie roli studenta. Wsparcie to powinno przede wszystkim pełnić funkcje społeczne, przez co rozumie się wzmacnianie relacji międzyludzkich, poczucie życzliwości, nieograniczone komunikowanie się. Wsparcie pełni również funkcję instrumentalną, która polegać powinna na dostarczaniu informacji o różnych formach pomocy. Kolejna istotna funkcja wsparcia to pomoc materialno-ekonomiczna, najbardziej popularna, ponieważ w jej skład wchodzi pomoce dydaktyczne, stypendia, pomoc w transporcie, wyposażenie sal. Bardzo waż-

na jest funkcja wartościująca, która polega na równym traktowaniu studentów, by osoby niepełnosprawne mogły się przekonać, że niepełnosprawność nie eliminuje ich i nie czyni Innymi. Zadaniem wsparcia jest również pełnienie funkcji mobilizacyjno/rozwojowej, która umożliwi odkrycie pozytywnych cech i pozwoli na ich wzmocnienie, a także uczestniczenie w życiu akademickim w wielu jego wymiarach, nie tylko naukowym. Z opinii studentów niepełnosprawnych wywnioskować można, że pomoc, którą otrzymują, jest znacznie niższa niż ta, której mogliby się spodziewać, chodzi tu o aspekty psychologiczne, emocjonalne: akceptację, zrozumienie środowiska, brak izolacji, wykluczenia. Możliwość pełnego uczestnictwa w życiu akademickim daje poczucie spełnienia, utożsamienia się z rolą studenta, pomaga w zawieraniu przyjaźni i prowadzeniu bogatszego życia towarzyskiego. Bycie aktywnym w życiu społeczności akademickiej umożliwi relacje pomiędzy studentami sprawnymi, jak i posiadającymi deficyty, co jest korzystne dla obu stron, pozwalają się im poznać. W zwykłych, typowych relacjach zachodzących pomiędzy studentami osoby sprawne mogą dostrzec, jakie bariery do pokonania mają studenci niepełnosprawni. Dzięki temu mają szanse na większe zrozumienie i ewentualne wsparcie osób niepełnosprawnych. Najbardziej efektywne jest właśnie wsparcie pochodzące od osób przebywających z osobami niepełnosprawnymi na co dzień i znających ich mocne strony. Ułatwia to znacznie ich funkcjonowanie, ponieważ w mniejszym stopniu naraża na niedostosowanie pomocy [Niepełnosprawność a edukacja akademicka, 2003, s. 31-45].

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2014 roku osoby z niepełnosprawnością posiadające wyższe wykształcenie stanowiły 8,2%, a wśród osób w wieku produkcyjnym 9,8%. Dla porównania udział osób sprawnych posiadających wykształcenie wyższe wynosił 23,3% (wśród osób w wieku produkcyjnym 27,1%) [Edukacja osób niepełnosprawnych, 2016; GUS 2015a, 2015b].

Zgodnie ze znowelizowaną w 2011 roku ustawą Prawo o szkolnictwie wyższym, uczelnia ma za zadanie stwarzać osobom z niepełnosprawnością warunki do pełnego udziału w procesie kształcenia

i w badaniach naukowych [ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r. (Dz.U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.)].

Jednakże raport „Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami”, opracowany przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich w 2015 roku, wykazał, że możliwość studiowania osób z niepełnosprawnością jest znacznie ograniczona [Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami, 2015].

Raport ten potwierdził wyniki badań przeprowadzonych 8 lat wcześniej, zamieszczonych w raporcie „Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych”, który został opracowany przez Fundację Instytut Rozwoju Regionalnego. Raport wykazał, że studenci z niepełnosprawnością napotykają na wiele barier na uczelni [Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych, 2007, s. 7].

Na ograniczoną dostępność studiów wyższych wskazuje również liczba studentów z niepełnosprawnością w roku akademickim 2014/2015, która wyniosła według danych GUS z 2014 roku 27 730 (studia stacjonarne: 16 506, studia niestacjonarne: 11 224). Wśród studentów z niepełnosprawnością prawie 2 tys. stanowili studenci niesłyszący i słabosłyszący, 2,6 tys. studenci niewidomi i słabowidzący, 8 tys. studenci z dysfunkcją narządu ruchu (chodzący) i 0,5 tys. studenci z dysfunkcją narządu ruchu (niechodzący). Inne rodzaje niepełnosprawności miało 14,7 tys. studentów [GUS, 2015c, s. 158] (tabela 1).

Interesujące jest tutaj porównanie typów uczelni, w jakich kształciły się osoby z niepełnosprawnością w roku 2007 i 2014 (tabela 2). Zanotowano prawie dwukrotny wzrost liczby studentów z niepełnosprawnością w akademiach medycznych, z 382 w 2007 roku do 746 w 2014 roku, około pięciokrotny wzrost liczby studentów w wyższych szkołach morskich z 28 w 2007 roku do 128 w 2014 roku (choć przy tak małej liczbie studentów wzrostu nie można uznać za ogólną tendencję w tym profilu kształcenia), podobnie w szkołach resortu obrony z 64 w 2007 roku do 186 w 2014 roku. Znaczny procentowy wzrost liczby studentów zanotowano również w szkołach artystycznych.

Tabela 1. Studenci niepełnosprawni w latach 2007-2014

Wyszczególnienie	ogółem	w tym kobiety	niesłyszący i słabo słyszący	niewidomi i słabo widzący	z dysfunkcją narządu ruchu		inne rodzaje niepełnosprawności
					chodzący	niechodzący	
rok 2007 ogółem	22 988	13 499	1 491	1 874	5 316	503	13 804
w tym							
studia stacjonarne	12 569	7 029	872	1 063	2 818	251	7 565
studia niestacjonarne	10 419	6 470	619	811	2 498	252	6 239
rok 2008 ogółem	25 265	15 126	1 723	2 042	6 367	560	14 573
w tym							
studia stacjonarne	13 089	7 364	914	1 137	3 066	277	7 695
studia niestacjonarne	12 176	7 762	809	905	3 301	283	6 878
rok 2009 ogółem	27 975	16 661	1 891	2 357	7 368	599	15 760
w tym							
studia stacjonarne	14 552	8 161	1 029	1 314	3 642	298	8 269
studia niestacjonarne	13 423	8 500	862	1 043	3 726	301	7 491
rok 2010 ogółem	30 096	18 117	1 990	2 630	8 069	607	16 800
w tym							
studia stacjonarne	15 872	8 986	1 104	1 481	4 030	294	8 963
studia niestacjonarne	14 224	9 131	886	1 149	4 039	313	7 837
rok 2011 ogółem	30 249	18 357	2 017	2 638	8 051	610	16 933
w tym							
studia stacjonarne	16 394	9 436	1 175	1 490	4 200	307	9 222
studia niestacjonarne	13 855	8 921	842	1 148	3 851	303	7 711
rok 2012 ogółem	31 613	18 937	2 047	2 733	8 450	600	17 783
w tym							
studia stacjonarne	17 579	10 030	1 239	1 567	4 548	281	9 944
studia niestacjonarne	14 034	8 907	808	1 166	3 902	319	7 839
rok 2013 ogółem	28 940	17 298	1 994	2 638	8 475	624	15 209
w tym							
studia stacjonarne	16 755	9 601	1 246	1 564	4 705	340	8 900
studia niestacjonarne	12 185	7 697	748	1 074	3 770	284	6 309
rok 2014 ogółem	27 730	16 551	1 959	2 452	8 067	539	14 713
w tym							
studia stacjonarne	16 506	9 473	1 255	1 489	4 638	277	8 847
studia niestacjonarne	11 224	7 078	704	963	3 429	262	5 866

Źródło: GUS, Szkoły wyższe i ich finanse w 2014 r., Warszawa 2015.

Mimo zapisów w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r. [Dz.U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.] art. 13, jak i art. 162, na którego podstawie Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego wydał Rozporządzenie w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach z 25 września 2014 r. [Dz.U. 2014 poz. 1302], regulaminy studiów w wielu uczelniach wyższych nie zostały dostosowane. Wystarczy zajrzeć na strony www poszczególnych uczelni. Po pierwsze, na wielu z nich regulamin studiów często nie jest dostępny. Po drugie, regulaminy studiów często nie zostały zmienione od momentu ich opracowania wraz z tworzeniem określonej uczelni wyższej. Po trzecie, w około połowie dostępnych na stronach www regulaminów studiów zapisów dotyczących studentów z niepełnosprawnością nie ma, dotyczy to przede wszystkim uczelni niepublicznych. Przytoczę tu fragmenty losowo wybranych regulaminów studiów wyższych – jeden z uczelni publicznej, drugi niepublicznej, w których zmiany zostały wprowadzone.

Tabela 2. Studenci niepełnosprawni według typów szkół w 2007 i 2014 r.

		* stan na 30 XI danego roku						* stan na 30 XI danego roku						
Wyszczególnienie	ogółem	2007 rok						2014 rok						
		w tym kobiety	niepełnosprawni długość dyspacji	niepełnosprawni skrótowidły	z deficytami narządu czuciowego	z deficytami narządu ruchu	inne rodzaje niepełnosprawności	w tym kobiety	niepełnosprawni długość dyspacji	niepełnosprawni skrótowidły	z deficytami narządu czuciowego	z deficytami narządu ruchu	inne rodzaje niepełnosprawności	
Ogółem	22 888	13 499	1 491	1 874	5 316	503	13 804	27 730	16 351	1 959	2 452	8 067	539	14 713
studia stacjonarne	17 545	10 074	872	1 063	2 818	251	16 508	9 423	1 253	1 489	4 638	211	8 844	
w tym														
studia niestacjonarne	10 419	6 401	619	811	2 498	252	8 278	11 224	7 078	704	963	1 429	767	5 866
uniwersytety	7 486	4 684	426	723	1 671	175	4 491	9 200	5 980	608	935	2 772	177	4 708
studia stacjonarne	4 803	2 910	281	436	1 081	108	4 188	7 022	4 187	474	708	2 028	125	3 030
w tym														
studia niestacjonarne	2 683	1 774	142	227	590	67	1 627	2 175	1 093	131	227	744	52	1 018
wyższe szkoły techniczne	2 961	969	164	196	580	59	1 862	4 756	1 838	378	323	1 333	62	2 600
studia stacjonarne	2 211	747	121	149	455	31	1 476	3 178	1 508	294	293	1 046	47	2 051
w tym														
studia niestacjonarne	676	221	41	47	125	28	381	1 078	324	84	90	287	15	547
wyższe szkoły rolnicze	955	527	51	74	232	8	590	1 115	644	64	46	246	1	758
studia stacjonarne	714	414	29	38	172	5	460	864	514	51	40	186	1	546
w tym														
studia niestacjonarne	221	113	22	36	60	3	130	251	130	11	6	60	0	212
wyższe szkoły ekonomiczne	4 748	2 849	315	358	1 157	111	2 807	3 604	2 234	335	294	1 106	75	1 894
studia stacjonarne	1 746	694	88	83	279	12	1 664	2 601	1 474	74	81	254	14	427
w tym														
studia niestacjonarne	3 002	2 155	227	275	878	99	2 043	1 003	760	261	213	852	61	1 467
wyższe szkoły pedagogiczne	1 539	1 246	199	150	416	43	1 031	1 195	841	162	134	334	57	508
studia stacjonarne	906	657	119	91	209	21	518	680	449	101	76	191	16	274
w tym														
studia niestacjonarne	641	589	84	59	207	20	493	515	392	61	58	143	41	234
akademie medyczne	382	290	19	29	107	--	227	746	567	47	57	253	3	386
studia stacjonarne	171	143	18	21	88	--	149	642	447	41	50	216	2	216
w tym														
studia niestacjonarne	211	147	1	8	19	--	111	101	75	6	7	37	1	170
wyższe szkoły morskie	28	16	1	3	4	--	20	128	48	30	4	19	1	74
studia stacjonarne	18	9	1	3	3	--	11	102	32	30	3	16	1	52
w tym														
studia niestacjonarne	10	7	--	--	1	--	9	26	16	--	1	3	--	22
akademie wychowania fizycznego	104	60	25	18	15	2	44	221	115	27	26	51	3	214
studia stacjonarne	70	40	18	8	11	2	11	165	81	16	16	38	--	113
w tym														
studia niestacjonarne	34	20	7	10	4	--	13	56	34	9	10	13	3	21
wyższe szkoły artystyczne	126	75	20	20	20	2	64	226	144	25	20	42	2	137
studia stacjonarne	80	44	10	13	12	2	41	161	105	18	14	33	--	98
w tym														
studia niestacjonarne	46	31	10	7	8	0	21	65	39	7	6	9	2	39
wyższe szkoły teologiczne	151	88	7	23	35	4	82	139	73	6	19	39	2	78
studia stacjonarne	95	51	5	18	20	2	50	101	46	6	16	28	2	51
w tym														
studia niestacjonarne	56	37	2	5	15	2	32	38	27	--	3	11	--	27
wyższe szkoły pozostałe (w tym wyższe szkoły zawodowe)	4 244	2 662	259	278	1 069	99	2 539	6 201	3 975	364	525	1 795	156	3 361
studia stacjonarne	1 931	1 172	157	121	481	46	1 126	2 017	1 211	131	185	537	51	1 107
w tym														
studia niestacjonarne	2 313	1 490	102	157	488	53	1 413	4 184	2 764	230	340	1 258	102	2 254
szkoły resortu obrony	64	33	5	2	10	--	47	186	86	13	8	75	--	96
studia stacjonarne	50	23	4	2	7	0	37	160	74	12	6	62	--	80
w tym														
studia niestacjonarne	14	10	1	0	3	0	10	26	12	1	2	13	--	16

Źródło: GUS, Szkoły wyższe i ich finanse w 2007 r., Warszawa 2008 oraz Szkoły wyższe i ich finanse w 2014 r., Warszawa 2015.

W regulaminie studiów Uniwersytetu Wrocławskiego istnieją zapisy:

Studenci ze stwierdzeniem niepełnosprawnością, w zależności od jej rodzaju i stopnia, mają prawo do:

- 1) szczególnych warunków uczestnictwa w zajęciach oraz indywidualnych form i terminów ich zaliczania;

- 2) uczestnictwa na szczególnych zasadach w indywidualnych programach studiów;
- 3) ułatwień w studiowaniu, m.in. w formie indywidualnej organizacji studiów;
- 4) pierwszeństwa w zapisach na zajęcia i w wyborze grup zajęciowych;
- 5) indywidualnych warunków korzystania z bibliotek, określonych w regulaminach udostępniania zbiorów poszczególnych bibliotek;
- 6) stosownej pomocy w pozyskiwaniu materiałów dydaktycznych i sprzętu niezbędnego do studiowania;
- 7) używania na zajęciach środków wspomagających proces kształcenia, np. urządzeń rejestrujących;
- 8) indywidualnych konsultacji, a w uzasadnionych przypadkach także indywidualnych zajęć;
- 9) indywidualnej opieki wybranego nauczyciela akademickiego [Obwieszczenie Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 25 sierpnia 2014 r.].

W regulaminie studiów uczelni niepublicznej, jaką jest Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, znajduje się rozdział 9 pt.: „Organizacja procesu dydaktycznego studentów niepełnosprawnych”, który stanowi:

1. Akademia w realizacji procesu dydaktycznego uwzględnia potrzeby studentów niepełnosprawnych biorąc pod uwagę stopień i charakter niepełnosprawności studenta.
2. Akademia umożliwia korzystanie z indywidualnego harmonogramu zaliczeń i egzaminów.
3. Akademia dokłada starań w celu usunięcia ograniczeń architektonicznych utrudniających poruszanie się osób niepełnosprawnych.
4. Akademia zapewnia indywidualne traktowanie w zakresie dostępu do zasobów bibliotecznych.
5. Akademia uwzględnia w planach zakupów nośniki informacji dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych.

6. Za właściwą organizację procesu dydaktycznego studentów niepełnosprawnych na wydziale odpowiada dziekan [Regulamin studiów obowiązujący od r. ak. 2015/2016].

W losowo sprawdzonych trzech regulaminach studiów w uczelniach niepublicznych nie było żadnych zapisów, choć od wejścia w życie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym minęło 11 lat, a rozporządzenie zaczęło obowiązywać w październiku 2011 roku.

Szczegółowe badania na ten temat przeprowadziła Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego. W prezentacji „Dostosowanie zapisów regulaminów oraz programów nauczania do wymogów stawianych przez nowelizację Ustawy prawo o szkolnictwie wyższym w kontekście studentów niepełnosprawnych” w trakcie konferencji „Pełnosprawny Student VI” zostały przedstawione wyniki badań z lipca 2012 roku [Dumnicka, 2012]. Zakres badania regulaminów objął m.in. ogólne zapisy informujące o zobowiązaniach organów uczelni do zapewniania studentom z niepełnosprawnością pełnego dostępu do edukacji uniwersyteckiej, dostosowanie materiałów, dostosowanie warunków odbywania zajęć, dostosowanie formy egzaminu, indywidualny tok studiów.

Badaniu poddano 92 regulaminy uczelni publicznych i 96 regulaminów uczelni niepublicznych. 79 regulaminów uczelni publicznych zawierało ogólny zapis informujący o zobowiązaniach organów uczelni do zapewniania studentom niepełnosprawnym pełnego dostępu do edukacji uniwersyteckiej, podobny zapis zawierały 53 regulaminy uczelni niepublicznych [Dumnicka, 2012].

Badanie regulaminów pod względem szczegółowych zapisów wykazało, że np. zapisy o pomocy materialnej istnieją w ok. 50% regulaminów uczelni publicznych i 30% niepublicznych, natomiast o dostosowaniu warunków odbywania zajęć w ok. 50% regulaminów uczelni niepublicznych, a tylko w około 25% regulaminów uczelni publicznych [Dumnicka, 2012].

Istotne są tutaj dane pochodzące z badania przeprowadzonego przez Fundację Instytut Rozwoju Regionalnego w 2007 roku „Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych”. Wyniki badania wskazują, że około połowa ogółu uczelni deklaruje, iż w ich

strukturach istnieje osoba specjalnie wyznaczona do kontaktów z niepełnosprawnymi kandydatami na studentów. Dla uczelni publicznych odsetek ten wynosi 52%, dla uczelni niepublicznych 46%. W przypadku około 3% uczelni nie udało się uzyskać wiążącej informacji, czy osoba taka istnieje, czy też nie [Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych, 2007, s. 11].

Znacząca jest tutaj rozbieżność między deklarowanym stanem rzeczy a stanem faktycznym. Potwierdza to druga część badania, w której podjęto próbę skontaktowania się z osobami odpowiedzialnymi za nabór kandydatów niepełnosprawnych. Z 203 uczelni, które zadeklarowały posiadanie takiego pracownika lub struktury organizacyjnej, wywiad przeprowadzono w 118 uczelniach. W pozostałych 85 uczelniach z 203 (około 41%) wywiadu nie udało się przeprowadzić mimo wcześniejszej deklaracji o istnieniu osoby lub struktury odpowiedzialnej za studentów z niepełnosprawnością. W zdecydowanej większości przypadków powodem nieprzeprowadzenia wywiadu była niemożność skontaktowania się ze wskazaną osobą mimo 3 kolejnych prób. Drugą turę badania (wywiady) realizowano w czerwcu, już po zakończeniu zajęć na uczelniach. Fakt ten niewątpliwie utrudnił kontakt z tymi respondentami, którzy są jednocześnie pracownikami naukowymi. Z drugiej strony, większość kandydatów na studia kontaktuje się z uczelniami właśnie w czerwcu, po uzyskaniu wyników egzaminu maturalnego, więc osoby te powinny być dostępne [Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych, 2007, s. 13].

Podstawowy i o fundamentalnym znaczeniu dla kształcenia na poziomie akademickim osób z niepełnosprawnością jest wniosek o nieprzygotowaniu kadry akademickiej do pracy ze studentem z niepełnosprawnością. Studenci uczelni wyższych spotykali się z dyskryminującym podejściem wykładowców od komentarza do niewidomego studenta, że „nie może czytać i pisać i powinien jedynie siedzieć i słuchać”, poprzez „wózki piszą tutaj” do proponowania statusu wolnego słuchacza „bo przecież i tak nigdzie pani pracy nie dostanie, a studia kosztują bardzo dużo” [Białek, 2012, s. 111-120]. Podobnie wykazały przeprowadzone 3 lata później badania „Dostępność edukacji

akademickiej dla osób głuchych, niewidomych, z niepełnosprawnością ruchową, chorujących psychicznie”, których wyniki przedstawiono w Raporcie Biura Rzecznika Praw Obywatelskich „Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami”: „może byśmy się umówili tak, że dam panu tróję, a pan sobie będzie przychodził. Ja mówię: ale ja bym chciał na wyższą ocenę i czy można pokazać, że też to potrafię. A on: no to spróbujmy. I później sam był zaskoczony, że w sumie są narzędzia, które w tym pomagają” [Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami, 2015, s. 18]. Analiza wyników badań wykazała również, że wsparcie, które gwarantuje ustawa, jest w bardzo odmienny sposób postrzegane przez wykładowców uczelni. Ponad 30% badanych wykładowców uważa, że przygotowywanie wszystkich materiałów dydaktycznych w formie dostosowanej do potrzeb studentów z niepełnosprawnościami nie jest zasadne, ponad 60% jest opinii, że w trakcie zajęć powinni na pierwszym planie stawiać potrzeby studentów ze specjalnymi potrzebami [Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami, 2015, s. 17].

Z kolei termin specjalnych potrzeb studentów z niepełnosprawnościami jest niezrozumiany. Potrzeby te nie są w ogóle znane 17% studentów sprawnych i 7% wykładowców. Pozostali badani przez specjalne potrzeby rozumieją przede wszystkim udogodnienia dla osób poruszających się na wózkach i z niepełnosprawnością ruchową. Stąd jawi się tutaj najbardziej rozpowszechniony stereotyp zarówno wśród wykładowców, jak i studentów sprawnych, że osoba niepełnosprawna to osoba poruszająca się na wózku. Studenci sprawni poza udogodnieniami związanymi z poruszaniem się bardzo rzadko wymieniają jakiegokolwiek inne oprócz wsparcia otoczenia lub opiekuna [Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami, 2015, s. 12].

Badania Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego wskazują, że studenci z niepełnosprawnością wzroku najczęściej uskarżają się na:

- brak specjalistycznego sprzętu komputerowego dla niewidomych i słabowidzących – 59% ogółu badanych,
- ograniczony dostęp do podręczników (w postaci elektronicznej lub brajlowskiej) – 45% ogółu badanych,

- brak współpracy ze strony prowadzących zajęcia (odmowa pozwolenia na nagrywanie zajęć) – 32% ogółu badanych,
- trudności na ćwiczeniach – 27% ogółu badanych [Niewidomi i słabowidzący studenci uczelni wyższych w roku akademickim 2005/2006, 2007, s. 25].

Pierwsza z wymienionych barier jest bardzo istotna, gdyż bez specjalistycznego sprzętu rzeczywiście studiowanie osoby z niepełnosprawnością wzroku jest pozbawione sensu. Jednakże jest to problem materialny i może być rozwiązany poprzez odpowiednie celowe finansowanie i bardzo wielu studentów niewidomych taki sprzęt posiada. Wystarczy komputer, skaner z odpowiednim programem rozpoznającym tekst, internet, żeby student z niepełnosprawnością wzroku z formalnego punktu widzenia miał taki sam dostęp do materiałów, jak student bez niepełnosprawności [Żebrak, 2012, s. 99-106]. Rewolucja informatyczna zmieniła życie osób z niepełnosprawnością wzroku, ale wie o niej tylko osoba niewidoma czy słabowidząca. Wykładowca pracujący na uczelni wyższej nie ma świadomości istnienia nowych technologii, jak również ich wpływu na proces edukacyjny osób z niepełnosprawnością.

Aby to zmienić, Biuro ds. Osób z Niepełnosprawnością Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach projektu „Dare” zorganizowało szkolenia kadry akademickiej. Wiele się zmieniło, choćby na UJ, ale wiele zostało jeszcze do zmiany:

- stałe podnoszenie świadomości dotyczącej osób z niepełnosprawnością wśród kadry akademickiej i pracowników administracyjnych uczelni,
- zorganizowanie specjalnych jednostek na każdej uczelni, które zajmowałyby się przygotowaniem materiałów dydaktycznych dla osób z niepełnosprawnością,
- monitorowanie i obligatoryjne wdrażanie regulacji prawnych zawartych w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i rozporządzeniach [Świadomość niepełnosprawności, 2011].

Wnioski i dyskusja

Sytuacja studenta z niepełnosprawnością okazuje się trudniejsza niż się z pozoru wydawało. Jeśli problemem jest dla osób prowadzących zajęcia nagrywanie tychże zajęć przez osoby z niepełnosprawnością czy też trudność stanowi przygotowanie materiałów w formie elektronicznej, co nie wymaga ani zbytniego wysiłku, ani nie pociąga za sobą znacznych kosztów finansowych, oznacza to brak świadomości potrzeb innego człowieka, człowieka z niepełnosprawnością. Jest to jedna z najtrudniejszych barier do przekroczenia, bariera świadomościowa. Przyczyn jej istnienia jest wiele, jedną z nich jest fakt, że wykładowcy nie przechodzą szkoleń, w jaki sposób pracować z osobami ze szczególnymi potrzebami. Czasem potrzeba bardzo niewiele, np. dla osób słabowidzących dużym ułatwieniem w czytaniu jest wyrównywanie tekstu do lewej strony na prezentacji, ustawienie odpowiedniego kontrastu, wyróżnienie przez odstęp w tekście i inne proste zabiegi. Pracując w przeszłości na jednej z uczelni wyższych miałam do czynienia ze studentem słabowidzącym i słabosłyszącym. Osoba ta nie miała żadnych dostosowań technicznych, stosunek do niej kadry akademickiej był obojętny, nikogo nie interesowało, jak sobie radzi i czy w ogóle sobie radzi. Studenci z niepełnosprawnością bardzo często doświadczają obojętności, wręcz negatywnego odbioru, zarówno ze strony studentów pełnosprawnych, jak i wykładowców.

„(...) problemy studentów z niepełnosprawnościami nie są tematyką bliską i znaną społeczności akademickiej, a wiedza o realnych problemach i potrzebach tej grupy studentów zastępowana jest przez stereotypowe postrzeganie samego zjawiska niepełnosprawności, które kojarzy się przede wszystkim z niepełnosprawnością ruchową i to tą najbardziej widoczną tj. wózkami inwalidzkimi” [Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami, 2015, s. 20].

Analiza danych zastanych, pochodzących z badań GUS, FIRR oraz badań i raportów Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, wykazała trudności w dostępie do edukacji wyższej, jak również pozwala ocenić sytuację osób z niepełnosprawnością na uczelni wyższej jako wymaga-

jąca poprawy i wsparcia, stanowi wskazanie do dalszych działań w tym obszarze.

Podsumowanie

Szkolenia i specjalne programy podnoszące świadomość kadry akademickiej i innych pracowników co do potrzeb osób z niepełnosprawnością organizuje wiele uczelni wyższych, m.in. AGH, UJ, SGGW czy UW. Na wielu uczelniach tych szkoleń nie ma, szczególnie dotyczy to uczelni niepublicznych. Jak wykazała analiza danych, niezmiernie ważne jest właśnie odpowiednie przygotowanie wykładowców do pracy ze studentami niepełnosprawnymi, to w tym obszarze badani wskazali na znaczące braki. Istotne jest również dostosowanie programu do specjalnych potrzeb osób niepełnosprawnych, jednak bez jego ograniczania, by nie rzutowało to na jakość nauczania i by nie kryło w sobie ulgowego traktowania. Należy zwrócić uwagę na studenta nie tylko w momencie rekrutacji, ale także przez cały proces kształcenia, by mógł przystępować do egzaminów i zaliczeń, tak jak jego koleżdy z roku, ale należy uwzględnić jego dysfunkcję, np. umożliwić zaliczanie przedmiotu w formie ustnej [Niepełnosprawność a edukacja akademicka, 2003, s. 39-42]. Jednym z najważniejszych elementów jest niewykluczanie osób niepełnosprawnych z życia studenckiego, umożliwienie im aktywnego udziału w życiu społeczności akademickiej, pełne kontakty ze studentami sprawnymi. Dużym udogodnieniem jest przyznawanie stypendiów specjalnych dla osób niepełnosprawnych czy też często zwolnienie z opłat czesnego na uczelniach prywatnych [Student niepełnosprawny, 2010, s. 149-153].

Podczas zmagania się z trudami codzienności nie tylko podczas edukacji, ale w każdej sferze życia, ważna jest akceptacja osób niepełnosprawnych przez społeczeństwo. Ludzie sprawni często nie wiedzą, jak się zachować w towarzystwie niepełnosprawnych i z powodu tej niewiedzy unikają kontaktów. Kontakty społeczne dają bardzo wiele nie tylko osobom niepełnosprawnym, osoby sprawne, gdy nie mają kontaktu z Innymi, również na tym tracą.

Bibliografia

- Białek I., 2012, *Świadomość niepełnosprawności – system wsparcia nauczycieli*, (w:) *Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami, analiza i zalecenia*, Raport przygotowany w ramach prac Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnościami przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, Warszawa, Rzecznik Praw Obywatelskich, „Zasada Równego Traktowania – Prawo i Praktyka”, nr 3, s. 111-120.
- Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw osób niepełnosprawnych, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosci-w-liczbach/-edukacja/> [dostęp 20.03.2016]
- Dare Project, 2012, <http://dare.home.pl/> [dostęp 21.03.2016].
- Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*, 2015, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, nr 5, „Zasada Równego Traktowania – Prawo i Praktyka”, nr 16, Warszawa.
- Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych*, 2007, Wydaw. Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków, http://firr.org.pl/uploads/PUB/FIRR_Dostepnosc_polskich_wyzszych_uczelni.pdf [dostęp 20.03.2016].
- Dumnicka K., 2012, *Dostosowanie zapisów regulaminów oraz programów nauczania do wymogów stawianych przez nowelizację Ustawy prawo o szkolnictwie wyższym w kontekście studentów niepełnosprawnych. Prezentacja wyników badań*, FIRR, Konferencja „Pełnosprawny student VI”, Kraków, 23 października 2012 r., www.firr.org.pl/uploads/PSVI/Kinga%20Dumnicka%20PS%20V.I.ppt [dostęp 21.03.2016].
- Edukacja osób niepełnosprawnych*, 2016, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,123,edukacja> [dostęp 20.03.2016].
- GUS, 2015a, *Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności*, Warszawa, <http://stat.gov.pl/informacja-o-badaniach-ankietowych/badanie-aktywnosci-ekonomicznej-ludnosci-bael/> [dostęp 20.03.2016]

- GUS, 2015b, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2014/2015*, Warszawa, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20142015,1,9.html> [dostęp 20.03.2016].
- GUS, 2015c, *Szkoły wyższe i ich finanse w 2014 r.*, Warszawa, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/> [dostęp 20.03.2016].
- Maj K., Resler-Maj A., Morysińska A., 2008, *Przeciw wykluczeniu z rynku pracy. Tom 4. Edukacja akademicka szansą na aktywizację zawodową osób z ograniczeniem sprawności*, EFS/Academica Wydawnictwo SWPS, Warszawa.
- Niepełnosprawność a edukacja akademicka*, 2003, Materiały konferencyjne, Łódź, 25 kwietnia 2003 r.
- Niewidomi i słabowidzący studenci uczelni wyższych w roku akademickim 2005/2006*, 2007, FIRR, Kraków.
- Obwieszczenie Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały Nr 30/2012 Senatu Uniwersytetu Wrocławskiego w sprawie Regulaminu studiów w Uniwersytecie Wrocławskim z dnia 25 sierpnia 2014 r., www.prawo.uni.wroc.pl/sites/default/.../regulamin%20z%2025.08.2014.pdf [dostęp 21.03.2016].
- Regulamin studiów w Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора, Załącznik do Uchwały nr 5 /2012 Senatu Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора z dnia 3 marca 2012 r. http://www.ah.edu.pl/palio/html.run?_Instance=wsh-postgres&_PageID=1&_CatID=416&_LangID=1&_Checksum=-210732412 [dostęp 21.03.2016].
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach z dnia 19 lipca 2011 r. (Dz.U. 2011.160.958), <http://www.abc.com.pl/du-akt/-/akt/dz-u-2011-160-958> [dostęp 21.03.2016].

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach z dnia 25 września 2014 r. (Dz.U. 2014 poz. 1302), <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20140001302> [dostęp 21.03.2016].

Świadomość niepełnosprawności, 2011,

<http://www.leonardo.org.pl/galeria-projektow/transfer-innowacji/swiadomosc-niepelnosprawnosci>, [dostęp 21.03.2016]

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.), <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051641365> [dostęp 25.03.2016].

Żebrak A., 2012, *Edukacja osób z niepełnosprawnością na poziomie szkolnictwa wyższego*, (w:) *Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami*, Raport przygotowany w ramach prac Komisji Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnościami przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, Warszawa, s. 99-106, <http://www.brpo.gov.pl/sites/default/files/13499526340.pdf> [dostęp 21.03.2016].